

LIBRIS

We know
books

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, Sector 6,
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
contact@edituraeikon.ro
www.librariaeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de
Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Post-adevărul : vorbire liberă, minciună, ignoranță /
ed.: Oana Șerban ; st. introd. de Oana Șerban, - București : Eikon, 2025
Conține bibliografie
ISBN 978-606-49-1346-3
I. Șerban, Oana (ed. ; pref.)

DTP: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

Post-adevărul. Vorbire liberă, minciună, ignoranță

Editor: Oana Șerban

E I K O N

București, 2025

Cuprins

<i>Studiu introductiv: CREDEȚI ȘI (NU) CERCETAȚI?.....</i>	5
Oana Șerban	
TRĂDAREA MAGULUI FRESTON.....	19
Sebastian Grama	
APOCALIPSELE ADEVĂRULUI. ESCATOLOGIILE ANTICE ȘI IMANENTISMUL GNOSTIC.....	41
Ștefan Bârză	
ADEVĂRUL ÎN ARTĂ ȘI ARTA ADEVĂRATĂ	65
Eva Ivan-Haintz	
POST-ADEVĂRUL CA EUFEMISM IDEOLOGIC. O SIMPTOMATOLOGIE A VEROFOBIEI ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ.....	81
Petruț Dinu	
IDEOLOGIA CA FALSĂ CONȘTIINȚĂ ȘI POST-ADEVĂRUL.....	101
Constantin Stoenescu	
VRĂJEALĂ ADEVĂRATĂ?	129
Andrei Mărășoiu	

ADEVĂRURI ÎN TREND: O ANALIZĂ LEXICALĂ A POST-ADEVĂRULUI ÎN CELE MAI POPULARE REZULTATE PE GOOGLE, ÎN LIMBILE ENGLEZĂ ȘI ROMÂNĂ	143
--	-----

Ruxandra Toma

VECHEA UNIVERSITATE ȘI NOILE VALORI	165
---	-----

Ileana Dascălu

POST-ADEVĂRUL ÎN ERA SOCIAL MEDIA: DUPĂ CE A IEȘIT PISICA DIN TRAISTĂ	185
--	-----

Lavinia Marin

POST-ADEVĂRUL, UN CONCEPT BIOPOLITIC?	201
---	-----

Oana Șerban

ABSTRACTE	223
-----------------	-----

AUTORI	231
--------------	-----

STUDIU INTRODUCȚIV

CREDEȚI ȘI (NU) CERCETAȚI?

Oana Șerban

Când Erich Fromm semnala în *Frica de libertate* faptul că cea mai mare dorință a ființei moderne a fost să se bucure de libertate, nu făcea nimic altceva decât să confrunte costurile responsabilității față de propria viață și față de accesul la adevăr. Nimeni nu se bucură de *libertate* fără o *eliberare* de ceea ce îl face obedient, mai puțin autentic, la limită, mai puțin împăcat cu sine. Însă nimeni nu primește libertatea, în modernitate, fără teama de adevărurile ei incomode. Aceasta este, poate, una dintre lecțiile nesuferite ale unui ethos care promitea să ne educe uzul public și privat al rațiunii în egală măsură, după formula kantiană. Și totuși, ceva s-a întâmplat în relația dintre cele două: fie uzul public al rațiunii a cultivat o formă de libertate exacerbată, prin care *dreptul de a fi auzit* a devenit mai important decât *dreptul de a rosti adevărul*, fie uzul privat al rațiunii a favorizat libertatea însingurării și a ignoranței, o anahoreză civilă în care nici nu contează *crizele republicii*, vorba lui Arendt, ci retragerea într-un colț confortabil, unul care deseori echivalează cu renunțarea de a mai *ocroti* sau *rosti* un adevăr prețios pentru comunitatea din care facem parte. *Post-adevărul* s-a insinuat în clivajul dintre

sindromul proactiv al apartenenței la societate și pasivitatea comunitară specifică modernului plictisit, angoasat, dezamăgit sau alienat. De aceea, post-adevărul este una dintre categoriile incomode ale modernității târzii. Originile sale depind de un îndelungat proces de *lichefiere*, de *topire*, a categoriilor tari ale modernității, după formulele lui Berman și Bauman; dintre acestea, *adevărul clar și distinct*, pe care Descartes îl așeza la baza oricărei pretenții de a lua epistemologia în serios înaintea metafizicii, pare a fi suferit cel mai mult. Este *post-adevărul* una dintre expresiile veritabile ale *modernității lichide* a lui Bauman? Mai mult, poate fi post-adevărul redus la una dintre crizele sferei publice, prin care *informația* nu mai poate fi convertită în *cunoaștere*, ceva ce Habermas intuise fără a avea la dispoziție triumful opiniilor în fața adevărului? Cum se face că civilizația post-modernă, acest mare *carrefour* – împrumutând o sintagmă a lui Janicaud – al intențiilor noastre de a fi mai autentici, stă sub zodia *post-adevărului*, adică a ceea ce ne face mai străini de ceea ce e autentic în mod real? La aceste întrebări vom răspunde de-a lungul acestui volum, scris fără vreo atitudine resentimentară față de *concept* – care deja a căpătat *funcții istorice* sub auspiciile post-modernității; *funcții critice*, prin care demontăm tensiunile dintre culturi și civilizații în rolurile lor de a *normaliza* și *normativiza* discursul despre adevăr; *funcții fatice*, prin care verificăm ce putere mai are adevărul în a livra „încotro-ul” și „pentru ce-ul omenirii”, vorba lui Nietzsche; *funcții ludice*, prin care înțelegem că prea mult *entertainment* și consum înseamnă, de la un punct încolo, prea puțină luare a adevărului în serios.

Tema acestui volum nu îmi aparține: a fost o propunere a editurii Eikon de a verifica în ce măsură discursul filosofic contemporan și autohton s-a resemnat în privința *post-adevărului* sau, dimpotrivă, e gata să denunțe un amurg al postmodernității care îl găzduiește. Citorii vor fi șocați să descopere că nu acuzăm creatorii post-adevărului și nici nu scuзам publicul lui pasiv. Nu demonizăm conceptul, nici nu îl salvăm de la inconsistențele lui. Dar suntem obligați să verificăm dacă nu cumva *post-adevărul* era un moment necesar în devenirea post-modernității și dacă nu putem întoarce răul împotriva lui însuși: așadar, să vedem dacă nu cumva *post-adevărul* se va autodistruge, plictisind, totuși, postmodernul care se va încăpățâna ca cea mai bună lume posibilă pentru libertatea lui să nu fie dreptul de a fi ignorant față de adevăr.

Autorii invitați să diagnosticheze genealogia și ecourile *post-adevărului* sunt membri ai comunității filosofice: profesori și cercetători, de diferite maturități intelectuale și afective. Partizani ai filosofiei analitice sau continentale, teoretice sau practice (sau dimpotrivă, critici ai acestor distincții, care sunt aplicate uneori ca un *ready-made* indubitabil), au răspuns cu amabilitate și altruism unui demers, pe alocuri, sisific. Piatra *post-adevărului* a fost purtată de fiecare dintre noi altfel, de-a lungul acestui demers; fiecare text arată o altă perspectivă asupra modelelor, limitelor și criticilor care pot fi aduse post-adevărului.

Sebastian Grama propune un adevăr incomod: „Filosofia se simte bine murind.” Chestionând rupturile de tradiții ale modernilor capricioși, vanitoși sau naivi,

Sebastian Grama observă faptul că istoria filosofiei asistă temerar iluzia eficientă a unor culturi de a se fi eliberat de altele, de a le fi depășit sau de a le fi uitat, însă poate că în privința post-adevărului e ceva mai mult decât un reflex al noului venit de a-și anihila precedentul cultural sau epocal. Poate că de data aceasta, limba e cea care vorbește înaintea oricărei pretenții filosofice, și „post-ul” este o formă (nevinovată) de a denunța nu o rezistență în fața adevărului, ci o depășire a lui. Pariul lui Sebastian Grama – scris într-un stil savuros și inconfundabil – este acela că „în post-adevărul nostru *este* ceva adevărat”.

De altfel, toți autorii acestui volum confruntă, prin mijloace diferite, un sindrom *parrhesiast*: acela de a avea curajul de a rosti un adevăr despre post-adevăr, unul supărător pentru cei care credeau că depășirea adevărului e prețul plătit pentru progres(-ism). S-ar putea ca *post-adevărul* să nu fie ceva radical nou, ci doar acum să avem un concept pentru un sindrom care ne bânuie istoria încă din timpurile lui Platon. Poate că suntem oameni vechi în timpuri noi, care abia acum îndeplinesc condițiile de a denunța post-adevărul și prin prisma pierderii unui reflex civilizațional – acela de a proba ceea ce e plauzibil și de a verifica, măcar corespondentist, dacă există un echivalent real pentru o opinie emisă. Mai mult, poate că specifică postmodernității e o nouă condiție umană, a individului care nu își mai fabrică singur unelte – *homo faber* – dar care își fabrica iluzii – *homo ignorans*. Poate că tocmai a făuri o formă de post-adevăr e o manifestare culturală care se înscrie în mentalitatea unui nou animal social, care interacționează prin încântarea de a emite opinii sau chiar prin frica de a mai confrunta adevăruri.

Angajând sofisticat instrumentele filosofiei agonale, Ștefan Bârză propune paradigma *post-adevărului* prin recurs la două tipuri de construcție și receptare ale adevărului – adevărul *aletheic* (prezența) și adevărul *apocaliptic* (promisiunea). De această dată, între adevărul care *se dă* și cel care *se promite*, vom vedea că istoria evoluează asumând că nu există permanentizări ale adevărului fără performări ale lui, și că *a trăi un adevăr* înseamnă, de multe ori, nu a recupera un adevăr deja dat, ci a descoperi unul. Ștefan Bârză propune „trăirea în sens apocaliptic – *apokálupsis*, gr. revelație, descoperire – ca expectanță a post-adevărului”. Vom vedea, în marginea textului său, de ce post-adevărul este (și) o replică la adresa unei viziuni eshatologice asupra modernității, și de ce a fi modern înseamnă în egală măsură a fi la sfârșitul istoriei, a fi cel care depășește („*post*”) anumite forme de adevăr.

Totuși, știm bine că istoria modernității târzii a făcut din adevăr un concept indezirabil, ba chiar insuportabil. Nietzsche sugera că avem minciuna ca adevărul să nu se spulbere, ba chiar că nu există voință de putere autentică fără „*da-ul* și *nu-ul* cerului gurii mele.” Au fost ele oare premisele post-adevărului? Eva Ivan-Haintz ne propune un refugiu în lumea artei, acolo unde post-adevărul se insinuează pe urmele „minciunilor adevărate”. Pe urmele lui Llosa și Eco, Eva Ivan-Haintz ne provoacă să chestionăm când am vrut ultima dată să fim mințiți frumos – un gest sănătos, tocmai pentru că e terapeutic. „Orice roman bun spune adevărul și orice roman prost minte. Fiindcă « a spune adevărul » într-un roman, înseamnă să-l faci pe cititor să trăiască o iluzie, iar « a minți » înseamnă să nu-ți izbutească această șmecherie.” Rămâne

de văzut dacă *șmecheria* post-adevărului va triumfa în artă. Faptul că arta e un teritoriu mai curând amoral, în care adevărul și minciuna sunt „concepte strict estetice”, nu epistemice, ne arată o primă formă de confruntare, dacă nu chiar de *imunizare* în fața post-adevărului.

S-ar putea să descoperim, la o privire mai atentă, că numai arta se poate sustrage implicațiilor ideologice ale post-adevărului. Petruț Dinu, într-o abordare care trădează cunoașterea filosofică, trăirea religioasă și practica psihologică, ne arată că cel mai simplu e fie *să dogmatizăm*, fie *să trivializăm* post-adevărul. Textul lui abundă de *phármakon*-uri, adică de deconspirări lucide ale lucrurilor care ne fac să fim victime și călăi în relația cu post-adevărul, ale conținuturilor care ne fac să ne otrăvim de minciună sau să ne vindecăm de prejudecăți. Sentința formulată de Petruț Dinu e una dură – „societatea contemporană este intens *verofobă* – teză cu care veți putea fi de acord sau nu. Ceea ce nu veți putea respinge este tabloul simptomatic al societății post-adevărului: „îneterminarea epistemică, diseminarea ideologică, polifonia identitară, rarefierea morală, poliția limbajului ca instrument al corectitudinii politice etc.” Petruț Dinu explică în ce măsură post-adevărul poate fi privit ca rezultatul unor incoerențe sociale – prin care adevărul pare dezirabil, dar atunci când se ivește, devine condamnat – și ne avertizează că rădăcinile lui sunt într-o „profundă traumatizare identitară la nivel colectiv, deopotrivă profitabilă economic și dăunătoare educațional.”

Faptul că post-adevărul se înscrie într-un sistem capitalist, în care *fobia de adevăr* costă, dobândește remedii, ridică industrii și formează cercuri de interese, nu e ceva

nou. Numai că post-adevărul ar putea fi profitabil pentru ambele clase: a indivizilor care îl exploatează spre propriul beneficiu, și a indivizilor care vor să îl „izgonească” din cetate. Constantin Stoenescu explică faptul că post-adevărul poate fi privit și ca un simptom al societății de clasă; fără îndoială, fiind intim corelat cu ideologii ca expresii ale dominației simbolice prin care sunt autorizate politici locale sau globale. Aflăm în ce măsură post-adevărul, de data aceasta, poate fi „o măsură a omului”, după o formulă a lui Protagoras, și cum anume formează o „falsă conștiință de sine” a claselor care îl manipulează în acord cu interese partizane și subiective. Studiul testează toate aceste ipoteze de lucru asupra unui caz concret, anume, capitalul simbolic construit de Viktor Orban ca unul dintre politicienii care fac uz de post-adevăr și de consecințele lui – masive *defactualizări* – pentru a menține o anumită notorietate, pentru a orchestra convenabil opinia publică față de războiul din Ucraina și pentru a juca în mod convenabil rolul Ungariei la nivelul Uniunii Europene. Constantin Stoenescu conchide, pe urmele lui Péter Krekó, că Ungaria a devenit astfel „un laborator de post-adevăr”: e însă acesta un model replicabil? Discuția cu privire la capacitatea post-adevărului de a crea societăți închise sau deschise e sensibilă. Cu cât Ungaria, de pildă, pare tot mai izolată în Europa, ea e tot mai solidară, empatică și deschisă cu alte națiuni, care își consolidează contractul social prin post-adevăr: Rusia insulară în opiniile și valorile ei referitoare la integritate, demnitate și coabitare.

Cu toate acestea, pentru unele societăți, minciuna toxică a devenit un fel de *conatus*, care le alimentează

perseverența în existență. Mai simplu spus, pentru unele societăți, post-adevărul e o veritabilă *vrăjeală adevărată*, așa cum explică Andrei Mărașoiu într-unul dintre capitolele volumului. Reluând critic aspecte din monografia lui Harry Frankfurt, *On Bullshit*, Andrei Mărașoiu chestionează implicațiile performative ale rostirii post-adevărului. Trăim într-o lume în care „vrăjeala se spune în multe feluri”, și în care cel mai distructiv rezultat al acestei pluralități reflectă conspirații de varii forme, cele mai sonore – și costisitoare – fiind cele răspândite în timpul pandemiei. Ce ne facem când întâmplător „unele vrăjeli devin adevărate”? Cum se întâmplă că atunci când „gura păcătosului adevăr grăiește”, scepticii iau contingențele – acele nefericite potriviri între adevărul distorsionat și o stare de fapt socială – ca fiind un motiv în plus pentru a se păstra reticenți față de „sursele credibile” în diferite câmpuri de expertiză? Cum reacționăm când post-adevărul, instrumentalizat politic, rămâne sub vălul ignoranței, în vreme ce, în opinia publică, „hoțul neprins e negustor cinstit”? Despre propagandiștii vrăjelilor, efectele contextualismului și situația incomodă a dezideratelor epistemice – formulă valabilă încă din epistemologia anilor '90, denunțând faptul că uneori nu știm care e adevărul, nu că nu vrem să îl aflăm – găsiți o analiză riguroasă în capitolul scris de Andrei Mărașoiu.

Analiza de mai sus e relevantă pentru a înțelege că pe cât de otrăvitor e post-adevărul, pe atât de toxici pot fi și *fanaticii onestității*. Unele vrăjeli pot fi adevărate. Dar cum e posibilă, antrenând aici o expresie weberiană, *dezvrăjirea lumii* sedusă de post-adevăr?

Pe de o parte, salvarea vine din a recunoaște post-adevărul și a avea un limbaj potrivit pentru a-l denunța. Ruxandra Toma analizează „adevărurile în trend”, observând printr-o evaluare cantitativă lexicală care sunt cele mai populare cuvinte care însoțesc post-adevărul în limba română și limba engleză pe Google. În primul caz, post-adevărul ca un construct prin care adevărul poate fi „supus la vot”, dezordinea digitală, societatea post-adevărului și conspirația sunt principalele sintagme vehiculate în căutările utilizatorilor, la care se adaugă tribalizarea cunoașterii, *fake news*-ul și minciuna. În al doilea caz, politicile post-adevărului, epoca post-politicii și a post-adevărului, post-adevărul ca problemă fundamentală a științelor umaniste sau era post-adevărului ca post-veracitate și șarlatanism sunt principalii termeni frecvențați de utilizatori. Ruxandra Toma demonstrează cu abilitate hermeneutică faptul că post-adevărul se resimte ca o amenințare socială independent de ecosistemul (inter)cultural în care îl discutăm, dar că narațiunile sociale care însoțesc contextul acestor structuri diferă. Pentru spațiul american, post-adevărul este relevant în termenii manipulării politice și efectelor anti-democratice pe care le declanșează. Pentru spațiul românesc, post-adevărul e vizat ca un construct care afectează dinamica relațiilor interpersonale sau implicațiile discursurilor publice culturale și artistice.

Pe de altă parte, nu există o criză veritabilă a post-adevărului, în sensul cel mai pesimist al unei societăți care a pierdut apetitul pentru informație veritabilă. Orice *krisis* indică prin etimologie și o oportunitate de redresare: păstrătorii cunoașterii și furnizorii ei rămân universi-

tățile, care trebuie să își adapteze resursele și viziunile pentru a combate post-adevărul. În studiul său, Ileana Dascălu ne oferă instrumente veritabile pentru a proiecta dinamica vieții universitare până în 2050, sub impactul post-adevărului, adaptate la standardele pentru învățământul superior european și la obiectivele de dezvoltare sustenabilă ale UNESCO. Criticând diferite anchete sociale, autoarea ne arată că la acest moment, publicul larg – înțeles ca sfera publică nespecializată în domeniul educației – resimte incapacitatea învățământului superior de a contribui la o lume echitabilă, marcată de siguranță și progres social. Rapoartele UNESCO menționează arareori rolul conștiinței umane în formarea simțului comun al unor societăți bazate pe cunoaștere și marcate de post-adevăr; iar în orice caz, termenul de „adevăr” nu apare niciodată, nici măcar în studiile de specialitate care caută să evalueze performanța intelectuală universitară și impactul ei asupra democrației în acord cu obiectivele Agendei 2030. Ileana Dascălu propune ingenios investigarea originilor post-adevărului plecând de la așa-zisa tiranie impusă de meritocrației, urmând îndeaproape viziunea lui Michael Sandel. Post-adevărul este și efectul falimentului moral și simbolic al universităților care au trăit prea mult timp de pe urma unui *capital cultural*, și prea puțin timp în acord cu orizontul de așteptare socială. Totodată, faptul că societatea a devenit indiferentă sau confuză cu privire la axiologie și la rolul valorilor în formarea și implementarea unui ideal al dreptății sociale, este unul dintre factorii cardinali care au contribuit la elanul post-adevărului într-o lume care, până nu demult, atribuia educația ca proces formator exclusiv

audiențelor burgheze. Analfabetismul, inegalitățile sociale care constrâng accesul la educație calitativă și supremația elitelor au contribuit, în feluri inedite, la ascensiunea post-adevărului ca emblemă a unui contract social în care „organizațiile nu mai întruchipează idei”, după formula lui Habermas.

Aceste argumente însă sunt atacabile de către cei care consideră post-adevărul, după cum aminteam mai devreme, ca *pharmakon*, ca leac și otravă, în funcție de scopurile pe care le slujește. Lavinia Marin propune examinarea post-adevărului ca „anti-elitism epistemic” și posibilitate de democratizare a cunoașterii, susținând că post-adevărul „nu este dezinformare”, și nici nu conduce, în mod necesar și suficient, la conspirații. Urmând asumțiile lui Steve Fuller, Lavinia Marin propune asumarea post-adevărului ca „o gândire de ordinul doi”, un metadiscurs care nu reprezintă un fenomen exotic sau o stare de excepție, ci un efect firesc al încercărilor de a schimba regulile jocului în planul cunoașterii, al științei sau al politicii. Expertă în etica și filosofia tehnologiei, dar și în epistemologii digitale, Lavinia Marin propune o taxonomie a tipurilor de post-adevăr, din care nu ar trebui să lipsească specii precum post-adevărul factual și valoric. Dintr-un punct de vedere, meritul post-adevărului e acela de a genera „un șoc epistemic”: *social-media* contribuie din plin la vehicularea unor experiențe care nu pot fi „unificate de un cadru valoric sau de o singură explicație”: deși există o agora a vocilor haotice care predică sentimente, emoții, atitudini sau credințe, uneori, acest pluralism indică o majoritate care critică anumite constructe sau reacții sociale și stimulează credința